

18. VE 19. YY POLONYA'SINDA SOYLU YAŞANTISI VE KÜLTÜRÜ (ADAM MICKIEWICZ'İN “PAN TADEUSZ”U BAĞLAMINDA)

Seyyal KÖRPE*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun Lehistan olarak adlandırdığı Polonya, 1795 yılında komşuları Avusturya, Rusya ve Prusya tarafından işgal edilerek Avrupa haritasından tamamen silinmiştir. 1830-1831 yılları arasında Polonya ordusundan bir grup genç subay önderliğinde patlak veren Kasım Ayaklanması'nın da başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından ülkede, “büyük göç” olarak adlandırılan bir göç süreci başlamıştır. Çok sayıda asker, subay ve aydın öncelikle Almanya, daha sonra Fransa'ya sığınarak yurdu terk etmiştir. Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Cyprian Kamil Norwid, *Zygmunt Krasiński* gibi tanınmış Polonyalı şairler de bu göç dalgasına katılmış yurtseverler arasında yer alır. Polonya'nın bu büyük şairleri yapıtlarında yalnızca anayurt özlemlerini, uluslarının şanlı geçmişlerini dile getirmekle kalmamış, ülkelerinin yazgısını belirleyen ulusal hataların da altını çizmişlerdir. Polonya'nın ulusal şairi Adam Mickiewicz tarafından 1832 - 1834 tarihleri arasında yazılmış olan “*Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie*” (Bay Tadeusz, ya da Litvanya'daki Son Akın) 19.y.y. Polonya edebiyatının başyapıtları arasında yer almaktadır. Sanatçı, destan türünde yazılmış on iki bölümden oluşan yapıtında, sürgün yaşantısı içindeyken, anayurduna, çocukluk yıllarının geçmiş olduğu Litvanya topraklarına olan özlemini ve zihnine resmettiği Litvanya doğası ve güzelliklerini yansıtmıştır. Mickiewicz'in bu yapıtında ele aldığı diğer bir konu da 1811 yılı Polonya soylu yaşantısı ve kültürü olmuştur. “Pan Tadeusz” öncelikle ulusal birliği sağlamak adına, Polonya halkına giderek kaybolmakta olan soylu kültürüne ilişkin unsurlara, gelenek ve göreneklere sahip çıkılması gerektiğini anımsatmak amacıyla yazılmıştır. Yapıttan Polonya soylularının zaman geçirme biçimlerine, avcılık geleneğine, yemek düzenine, tüketilen yiyecek ve içecek adlarına ve içeriklerine ilişkin bilgi edinilebilir.

Anahtar sözcükler: Pan Tadeusz, Adam Mickiewicz, Litvanya, soylu, gelenek.

SUMMARY

Poland which had been named by Ottoman Empire as Lehistan, occupying by his neighbours Austria, Russia and Prussia in the year of 1795 was completely deleted from the map of Europe. Af-

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
seyyal.korpe@gmail.com

ter the failure of November uprising, which was broke out under the leadership of a group of young officers from the Polish army, a process of migration which was named as "great migration" began in the country. A large number of soldiers, officers and intellectuals, refuging primarily Germany, and then France left the country. The renowned Polish poets such as Adam Mickiewicz, Juliusz Slowacki, Cyprian Kamil Norwid and Zygmunt Krasinski were included between the poets, who took part in this migration. This great poets of the Poland not only described their longing for home and the glorious history of the nation, but also underlined the national errors, which determined the fate of the country in their works. *Pan Tadeusz* or the last foray in Lithuania, which was written between the years 1832-1834 by Adam Mickiewicz the national poet of Poland is one of the masterpiece of 19th.century Polish literature. The artist in his consisting of twelve parts work described a sense of longing for Lithuanian territory, where he had spent his childhood years, Lithuanian nature and Lithuanian beauty which he had recorded in his mind. The other issue which he handled in his this composition is the noble life and culture of the year of 1811. *Pan Tadeusz* in order to protect the national unity was written primarily to remind the Polish people the necessity of conserve the elements of the noble culture, customs and traditions which are increasingly being lost. From this work can be obtained information about the way of spending time, hunting tradition, consumed food and drink names of aristocrats.

Keywords: Mr. Tadeusz, Adam Mickiewicz, Lithuanian, nobility, customs

Polonya'nın ulusal şairi Adam Mickiewicz tarafından 1832 - 1834 tarihleri arasında yazılmış olan *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie* (Bay Tadeusz, ya da Litvanya'daki Son Akın) 19. yy Polonya edebiyatının başyapıtları arasında yer almaktadır.

Büyük Litvanya Krallığı'nda dünyaya gelen Mickiewicz, Napoléon orduları Novogrodek'e girdiğinde henüz on dört yaşındadır. Şairin *Pan Tadeusz*'u kaleme almasında bu olayın büyük etkisi olmuştur. Mickiewicz'in, bu yapıtını oluştururken Goethe'nin "*Hermann ve Dorothea*"sından esinlendiği bilinmektedir (Yüce 2002:130). Sanatçı, destan türünde yazılmış on iki bölümden oluşan yapıtında, anayurduna, çocukluk yıllarının geçmiş olduğu Litvanya topraklarına olan özlem duygularını işlemiş, zihnine resmettiği Litvanya doğası ve güzelliklerini anlatmak istemiştir. Mickiewicz'in bu yapıtında ele aldığı diğer bir konu da 1811 yılı Polonya soylu yaşantısı ve kültürü olmuştur. *Pan Tadeusz* öncelikle ulusal birliği sağlamak adına Polonya halkına giderek kaybolmakta olan soylu kültürüne ilişkin unsurlara, gelenek ve göreneklere sahip çıkılması gerektiğini anımsatmak amacıyla yazılmıştır (Körpe 2005:39).

Mickiewicz *Pan Tadeusz*'u yazarken, ister sıradan bir insan olsun, isterse küçük bir çocuk, her okuyanın idealize edilmiş bir Polonya'yı idrak etmesini amaçlamıştır. Bunun nedeni, bu yapıtın henüz yurdunu görmemiş ikinci

kuşak sürgünler, yani sürgünlerin çocukları için yazılmış olmasıdır (Yüce 2002:131).

Pan Tadeusz, yayımlandığı ilk yıllarda halk tarafından çok büyük bir ilgi görmemiştir. Ancak, zamanla değeri anlaşılmış ve Polonya edebiyatının seçkin yapıtlarından biri olarak edebiyat tarihindeki yerini almıştır (Yüce 2002:131-132).

I. *Pan Tadeusz*'da Tarihsel Zemin

Osmanlı İmparatorluğu'nun Lehistan olarak adlandırdığı Polonya, 1795 yılında komşuları Avusturya, Rusya ve Prusya tarafından işgal edilerek Avrupa haritasından tamamen silinmiştir. Polonya devletinin çöküş süreci Napoléon Bonaparte'ın altın çağına denk gelir. 24 Mart 1794 tarihinde Krakov'da Tadeusz Kościuszko önderliğinde çıkan Kościuszko Ayaklanması'nın bastırılmasının ardından, ayaklanmaya katılan çok sayıda Polonyalı başta Fransa olmak üzere, Avrupa'ya, Amerika'ya ve dünyanın farklı bölgelerine göç etmiştir. Söz konusu dönemde Avusturya, Rusya ve Prusya'nın Fransa'nın siyasi düşmanları olması ayaklanmacıların öncelikle Fransa'yı tercih etmelerine neden olmuştur. Böylesi bir durumda Polonya, umutlarını güçlü komutan Napoléon'a bağlamıştır. Polonyalı komutanların yönetiminde oluşturulan Polonya orduları Fransızlarla birlikte komşularına karşı savaşa girmiştir. 1807 yılında Almalara karşısında kazanılan zafer sonucunda yapılan Tilsit Antlaşması kararları doğrultusunda, yenilen Prusya'dan alınan topraklar üzerinde, Saksonyalı Frederik August yönetiminde, parlamentosu, bakanlar kurulu, medeni kanunu ve Józef Poniatowski komutasında düzenli bir ordusu bulunan Varşova Dükalığı kurulmuştur. 1809 yılında Avusturya'dan ele geçen Galiçya bölgesinin de katılmasıyla ülkenin sınırları genişlemiş, ancak, bu durum çok uzun sürmemiştir (Körpe 2005:14).

Józef Poniatowski'nin 1813 yılında Leipzig'de, Napoléon için savaşırken ölmesi, umutlarını Bonaparte'ın yükselişine bağlamış olan Polonyalılarda büyük bir düş kırıklığı yaratmıştır. 1815 yılında yapılan Viyana Kongresi sonucunda Varşova Dükalığı yerine Polonya Krallığı kurulmasına karar verilmiştir. Ancak, Rus çarının Polonya kralı, Rus prensinin Polonya ordusunun başkomandanı olarak seçilmesiyle birlikte tamamen Rus iradesi altına girilmiştir. Polonya Krallığı'nın sınırları giderek daralmış, Rusya, Prusya ve Avusturya eski Polonya topraklarında kendi sınırlarını genişletmiştir (Körpe 2005:14).

Polonya edebiyatının romantik dönemi 1822 yılında, sözü edilen olumsuz gelişmeler doğrultusunda başlamıştır. 1830-1831 yılları arasında Polonya ordusundan bir grup genç subay önderliğinde patlak veren Kasım Ayaklanması'nın da başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından ülkede, *büyük göç* olarak adlandırılan bir göç süreci başlamıştır. Çok sayıda asker, subay ve aydın öncelikle Almanya, daha sonra Fransa'ya sığınarak yurdu terk etmiştir. Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Cyprian Kamil Norwid, *Zygmunt Krasiński* gibi tanınmış Polonyalı şairler de bu göç dalgasına katılmış yurtseverler arasında yer alır. Polonya'nın bu büyük şairleri yapıtlarında yalnızca anayurt özelemlerini, uluslarının şanlı geçmişlerini dile getirmekle kal-

mamış, ülkelerinin yazgısını belirleyen ulusal hataların da altını çizmişlerdir. Polonyalı romantik şairler yapıtları aracılığıyla ulusal değerleri korumayı, toplumu yönlendirmeyi, halkı bağımsızlık savaşına inandırmayı ve yüreklerde coşku yaratmayı amaç edinmişlerdir (Körpe 2005:15).

Siyasal ve toplumsal nedenlerden ötürü ülkelerini terk etmiş Polonyalı yurttaşların azımsanmayacak bir kısmı sürgün yaşantısı ve derin yurt özleminin etkisiyle ahlaki değerlerini büyük ölçüde yitirmiştir. Yaşam koşullarının güçlüğü Polonya halkını iç çatışmalara, entrikalara, kıskançlıklara, ruhsal çöküntülere ve intihara dek sürüklemiştir. Mickiewicz bu koşullar altında ulusal sorunların çözülemeyeceğini derin öngörüsüyle idrak ederek, kurtuluşa ve anayurda kavuşmak için öncelikle iç barışın sağlanması yönünde adımlar atılması gerektiğine kanaat getirmiştir. *Księgi pielgrzymstwa i narodu polskiego* (Polonya Ulusunun ve Polonya Haç Yolculuğunun Kitapları), *Oda do młodości* (Gençliğe Od, 1820), *Ballady i Romanse* (Balladlar ve Romanlar, 1822), *Grażyna* (Grażyna, 1823) *Dziady* (Atalar,1822-1833) ve *Pan Tadeusz* adlı yapıtları, şairin Polonya'dan başka ülkelere göç etmiş yurttaşların anayurdun kurtuluşu ve bağımsızlığı yolunda üzerlerine düşen görevleri gerçekleştirmeleri gerektiğine yönelik düşüncelerini paylaşmış olduğu çalışmalar arasında yer alır.

19. yy'da Polonyalıların ulusal bilincinde Polonya kültürünü, gelenek ve göreneklerini yaşatmayı sürdürmenin devlet kurmaya bağlı olmadığına ilişkin çağdaş bir yurtseverlik anlayışı doğmuştur. Bu düşünce açık bir biçimde din olgusu ile bağdaştırılmıştır. İşgalcilere karşı yürütülecek bağımsızlık savaşı iyilikle kötülüğün, şeytanla Tanrı'nın ebedi mücadelesine benzetilmiştir. İsa'nın dirilerek insanlığı kurtaracak olması gibi, iyi güç olarak belirlenmiş Polonya'nın tutsaklık altında olan diğer tüm ulusların kurtarıcısı olacağı şeklinde bir Polonya misyonu inancı doğmuştur. Mesyanizm (Mesihçilik) olarak adlandırılan bu inanç doğrultusunda, romantik dönem sanatçıları ulusun ruhani liderleri, geleceği görme yeteneğine sahip peygamberler olarak kabul edilerek derin saygı görmüşlerdir (Körpe 2005:16).

İşgal döneminde aydınların kitleler halinde göç etmeye başlamış olması Polonya romantik dönem edebiyatının yerli edebiyat ve göçmen edebiyatı adı altında iki farklı alanda gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Ulusal kurtuluşa odaklanmış Polonyalı sanatçılar romantik unsurlar taşıyan çalışmalarında, yaşam döngüsünde var olmaya yönelik arzularını ve bağımsızlıklarına kavuşacaklarına ilişkin inançlarını dile getirmişlerdir. Polonya topraklarında kalan sanatçılar ise işgalci devletler tarafından uygulanan katı sansür nedeniyle yapıtlarında daha çok toplumsal ve ahlaki temaları ele almışlardır. Göçmen edebiyatında lirik şiir ve dramaya, yerli edebiyatta ise düzyazıya ağırlık verilmiştir (Körpe 2005:17).

Mickiewicz göçmen edebiyatının başlıca ürünlerinden biri olan *Pan Tadeusz'a* ulusunun geleceğine ilişkin görüşlerini yerleştirmiştir. Yapıtta destan kahramanlarının söylemleri, diğer bazı eserlerden yapılan alıntılar ya da şairin yorumları aracılığıyla Polonya'nın siyasal ve toplumsal durumuna ilişkin karşıt görüşlerin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Ancak, kah-

ramanlardan hiç birinin doğrudan yazarın sözcüsü ve öykünün aktarıcısı olmadığı belirtilmelidir. Yazar “*Görüyorum ve betimliyorum*” sözleriyle, eserin oluşum sürecinde benimsediği yaklaşımı ortaya koymuştur (Stefanowska, J. Tazbir:530).

Mickiewicz çok sayıda Polonyalı göçmen ile birlikte Paris’te bulunduğu dönemde ülkenin içinde bulunduğu tüm sıkıntıların ve son olarak Kasım Ayaklanması’nın Polonya halkının ruhsal durumu üzerinde yarattığı etkiyi yakından çözümleme fırsatı bulmuştur. Sürdürmekte olduğu sürgün yaşantısı yazarı bu şekilde bir yapıt yazmaya yönelten temel etken olmuştur. Mickiewicz *Pan Tadeusz* üzerinde çalışmaya başlarken, yurttaşlarında ulusun siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan içinde bulunduğu durumun değişebileceğine, olumlu bir değişim süreci içine girmenin mümkün olduğuna yönelik umutlar uyandırmak istemiştir (Lementowicz 2006:5).

Pan Tadeusz’un öyküsü Napoléon’un Moskova’ya girme hazırlıkları içinde olduğu 1811-1812 yılları arasında geçmektedir. Yapıtın ilk on bölümünde yer alan olaylar beş günlük bir zaman dilimi içinde ve Soplica¹ yaşantısı üzerine resmedilmiştir. Son iki bölümdeki olaylar ise 1812 yılının bahar ayında geçmektedir. Bu bölümlerde Fransa ve Polonya askeri birliklerinin Litvanya topraklarına yaptıkları akın anlatılmıştır. Nowogrodek kenti yakınlarında bulunan Soplica köyü sakinleri, konukları, artık hayatta olmayan *Horeszko*’nun malikânesi, han, çevrede bulunan tarlalar ve orman betimlenmiştir. Öyküde yer alan aşk maceraları, dost toplantıları, malikânenin harap olmasına ilişkin anlaşmazlıklar, siyasi tartışmalar, avcılık geleneği ve söz konusu akın bu mekânlarda geçmektedir. Son bölümlerde ise, bağımsızlığı yeniden kazanmaya yönelik umudun canlanması, toplumsal meselelerin düzene kavuşması ve kahramanların bireysel sorunlarının çözüme ulaşması konuları ele alınmıştır. Öykünün kısa bir bölümü topraklarını kendileri işleyen yoksul soyluların yaşamakta olduğu bir köy olan *Dobrzyń*’de geçmektedir. Başkahraman Peder Robak ise siyasi misyonunu bu köyde gerçekleştirmektedir (Lementowicz 2006:17).

Pan Tadeusz’da *Maciej Dobrzyński* dışındaki kahramanların tümü, Fransız prensine büyük bir saygı ve hayranlık duymaktadır. Anayurdu bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla Napoléon safında savaşan Polonya lejyonlarının başında bulunan General *Jan Henryk Dąbrowski*’ye de benzer bir saygı duyulmakta ve desteklenmektedir.

Pan Tadeusz’da Karol Otto Kniaziewicz, Stanisław Małachowski, Józef Arnulf Giedroyc, Paweł Grabowski gibi diğer tarihsel kişiliklerin, yurtseverlerin ve komutanların adları da geçmektedir (Lementowicz 2006:31).

Pan Tadeusz’da bazı tarihi hatalar olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni, Mickiewicz’in öyküyü oluştururken tarihi olaylar sıralamasında değişiklikler yapmış olmasıdır. Örneğin, tarihsel kaynaklar Napoléon ordularının Rusya’ya 1812 yılının Haziran ayında girdiğini gösterir. Ardından Rusya ile savaş patlak vermiş ve sonunda Varşova Konfederasyonu oluşturulmuştur.

¹ Büyük Litvanya Grandüklüğü Topraklarında bulunan Nowogrodek kentine bağlı bir köyü adı.

Pan Tadeusz'da ise Fransız ve Polonya ordularının Litvanya'da birleşmesi bahar aylarına denk getirilmiştir. Mickiewicz'in bu şekilde zamansal bir değişiklik yapması bahar mevsiminin her zaman doğumu, gelişmeyi ve yeniden canlanmayı temsil etmesi ile ilişkilendirilmiştir. Mickiewicz ortak düşman karşısında birleşme zamanı olarak bahar aylarını seçerken, Polonya halkında anavatanın bağımsızlığa kavuşması yolundaki umutları güçlendirmeyi amaçlamıştır (Lementowicz 2006:31).

II. Pan Tadeusz'un olay örgüsü

Soplica köyü kodamanlarından Horeszko, kızı Ewa'nın, hayatını yoksul bir soylu olan Jacek ile birleştirmesine razı gelmeyerek, delikanlının evlilik teklifinin reddedildiğini bildirmek üzere kendisine "czarna polewka"² ikram eder. Bunun üzerine Ewa arzu etmediği bir evlilik yaparak Sibiry'a yerleşir, orada Zosia adında bir kız çocuğu dünyaya getirir, ancak, çok geçmeden hastalanarak yaşamını yitirir. Jacek ise sevdiği kıza kavuşamamış olmasından ötürü derin bir ruhsal bunalıma girerek kendini içkiye verir ve ardından bir başka kızla evlenir. Bu evlilikten Tadeusz adlı bir erkek çocuk sahibi olur, ancak, bir süre sonra o da eşini kaybeder.

Jacek Soplica yaşamını altüst eden bütün bu olayların intikamını almaya karar verir. Rus birliklerinin yaşamakta olduğu malikâneye gerçekleştirdiği akın sırasında Rus askerleri arasına karışarak Horeszko'yu öldürür. Horeszko'nun ölümünün ardından malikâne, Targowica Konfederasyonu³ tarafından diğer bazı gayrimenkullerle birlikte Jacek Soplica'nın erkek kardeşi Yargıca tahsis edilir. Böylelikle yapının neredeyse tamamında ele alınmış olan malikâne kavgasının zemini oluşmuştur.

Soplica köyü sakinleri Rus akınından istifade ederek Horeszko'ya suikast düzenlemiş olmasını çatışmada düşmanın yanında yer almak şeklinde yorumlayarak, Jacek'i vatan haini ilan eder. Artık malikânenin biricik yaşayanı olan Horeszko'nun sadık hizmetlisi Gerwazy ise, efendisinin intikamını alma arzusu ile dolup taşmaktadır. Öte yandan, Horeszko'ların uzaktan akrabası olan Kont da malikânenin yasal sahipliğinin kendisine tahsis edilmesi konusunda ısrar etmektedir. Yapıtta aydın, romantik ve sanatçı kişiliği ile öne çıkan Kont bu pitoresk kalıntılara ilk bakışta hayran kalmıştır. Gerwazy Kont'a malikâneye sahip olma savaşında destek vermektedir. Kendisine durmaksızın ve büyük bir coşku eşliğinde Horeszko ailesinin tarihini, efendisinin Jacek Soplica tarafından nasıl haince katledildiğini anlatmaktadır.

Jacek Soplica işlediği cinayetin ardından köklü bir içsel dönüşüm geçirerek kimliğini değiştirmiş, Peder Robak adını alarak izini kaybettirmiştir. Jacek Soplica son olarak vatan hainliği ithamının üzerinde yarattığı çöküntünün etkisiyle, yaşamının geri kalanını ulusal meselelere adamayı tercih etmiştir.

² Ördek eti ve sebze yahnisi.

³ 1792 yılının 18 Mayıs 'ını 19 Mayıs'a bağlayan gece anayasal monarşiyi getiren 3 Mayıs Anayasası reformuna karşı tehdit altında olan bağımsızlığın muhafaza edilmesi sloganıyla Eski Halk Cumhuriyetine dönmek amacıyla Burjuvazi Cumhuriyet Kampı liderleri tarafından Rus Çaricesi Katarina II ile birlikte oluşturulan Genel Krallık Konfederasyonu. Varşova Devrimci Meclis reformlarına ve Anayasa darbesine muhalif bir tepkidir.

Ancak, uzaktan da olsa oğlu Tadeusz’un iyi bir eğitim görmesi, Ewa’nın kızı Zosia’nın bakımının ise en iyi şekilde sağlanması için her ikisine de göz kulak olmuştur. Jacek Soplica öykünün ilerleyen bölümlerinde Peder Robak adıyla anılmıştır.

Taduesz ve Zosia iyi eğitim görmüş, idealist ve anayurtlarının yazgısı ve toprak kölelerinin yaşantılarına karşı duyarlı birer Polonyalı olarak yetişmişlerdir. Öyle ki, genç çift öykünün son bölümünde toprak köylülerine mülkiyet hakkı verme kararı almışlardır (Körpe 2015: 65-66).

Pan Tadeusz’un başlangıç bölümünde okuyucu yukarıdaki gelişmelerden habersiz, yapıta adını vermiş olan başkahraman Tadeusz ile tanışır. Genç Tadeusz amcasının arzusu üzerine çiftlik yönetimini üzerine almak amacıyla, titiz bir pederin himayesi altında eğitim görmek üzere gönderildiği başkent Vilnius’dan henüz dönmüştür. Tadeusz yapıtaki aşk temasının önemli bir unsurudur. Soplica köyü sakinlerinden Jacek’in amcası Yargıç ve Kont ise, Lehistan soylularından Horeszko ailesine ait harabe halindeki malikânenin yasal sahipliği konusunda ciddi bir çatışma içinde olan iki önemli karakterdir. Soylu sınıfında siyasi bilinç yaratma misyonunu yüklenmiş Peder Robak karakterine işlenmiş olaylar döngüsü öykünün temel unsurları arasında yer alır.

*Gerwazy’nın yoğun desteği ve kararlılığıyla malikânenin yasal sahipliği konusunda Kont’un yanında yer alması, eski bir Litvanya geleneği olarak, anlaşmazlıkların çözüme ulaştırılması için düşmanın yaşamını sürdürdüğü yerleşkeye komşulardan da destek alarak silahlı akın düzenleme düşüncesini oluşturmaya yöneliktir. Nitekim, kişilikleri isyan duygularıyla beslenmiş ve savaşa her daim hazır olan *Dobrzyń* soyluları malikâne davasında Gerwazy ve Kont’u desteklemektedirler. Ancak, Rus taburunun harekete geçmiş olduğu haberinin alınması, olayların yönünü bir anda değiştirecektir. Malikâne davası nedeniyle birbirlerine karşıt olan iki Polonyalı soylu topluluğu ortak düşman karşısında ansızın birleşme kararı almıştır.*

Jacek Soplica’nın oğlu olan genç Tadeusz Vilnius okullarında görmüş olduğu eğitimin ardından uzun yıllar sonra, yetişmiş olduğu amcasının evine henüz dönmüşken, pencerenin pervazından, üstelik yarı çıplak halde bahçeye atlamakta olan Zosia ile karşılaşır. Bu alışılmadık karşılaşma biçimi öyküyü trajikomik bir akışa doğru sürüklemiştir. Genç kızın güzelliğiyle gözleri kamaşmış ve büyük bir şaşkınlık içine düşmüş olan Tadeusz onun hoş, canlı, masum, utangaç ve oldukça doğal davranışları karşısında adeta büyülenmiştir. Yaşadığı bu hoş sarsıntının etkisiyle algısı zayıflayan Jacek kızın fiziksel ayrıntılarını yakalayamamış, onu belleğine yalnızca baştan çıkarır nitelikte dişi bir güzellik olarak yerleştirmiştir. Saf ve bakir Tadeusz akşam verilen ziyafette Zosia’yı karşı cinsle olan ilişkilerde deneyimli ve oldukça kurnaz bir dul olan Telimena ile karıştırmış, bu olgun kadının davetkâr tutumları karşısında yenik düşerek kısa sürede ona teslim olmuştur. Ne var ki, çok geçmeden, daha eve adım attığı ilk gün güzelliğiyle büyülediği genç kızın Telimena’dan çok daha güzel ve çok daha genç Zosia olduğunu fark etmiştir. Bu farkındalık birlikte geçirdikleri geceden ötürü Telime-

na'ya karşı yoğun bir suçluluk duygusuna kapılmasına neden olmuş ve kendini intiharın eşliğine dek sürüklemiştir.

Harabe halinde, üstelik yeniden restore edilmesi ve korunması olasılığı belirsiz bir malikâne için süregelen kavga, Sopllica ve *Dobrzyń* köyünde yaşamakta olan Polonyalıların soylu geçmişlerine, manevi varlıklarına ve geleneklerine olan duygusal bağın gücünü göstermektedir. Tadeusz ve Zosia arasında doğan aşk, diğer kahramanlarla olan ilişkileri dışında, öyküye daha samimi ve özgün bir nitelik kazandırmıştır. Peder Robak'ın suikast girişimi ise yapıtın ulusalcılık ve yurtseverlik anlayışıyla ilişkilidir.

Sopllica ve Horeszko'lar arasında yaşanan malikâne davası Rus akını karşısında birleşmeleri ile geçici bir süre için örtbas edilmiş, bu iki ailenin üçüncü kuşak kahramanları olan Tadeusz ve Zosia'nın nişanlanmasıyla ise kesin olarak son bulmuştur. Zosia, Yargıç'ın torunu olarak Malikâneye sahip olma hakkını elde etmiştir. Gelecekte çiftliğin sahibi olacak Tadeusz da Sopllica'ların torunu olarak bu hakka sahiptir. Malikâne kavgası böylece her iki taraf için de olumlu bir şekilde mutlu sona ulaşmıştır.

Yapıtın başkahramanlarından Peder Robak, yani içsel değişim geçirmeden önceki Jacek Sopllica öykününün siyasi boyutunun çıkış noktasına yerleştirilmiştir. Jacek yaşamı boyunca almış olduğu kararların ve gösterdiği etkinliklerin nedenini, yazgısının kendini sürüklediği noktaları ancak ölümle pençeleşirken Gerwazy'ye itiraf etme olanağı bulmuştur. Sürgün yaşantısı, evliliği, karısının ölümü, yaşadığı vicdan azabı, derin bir içsel değişimden geçerek manastıra kapanması, alçak gönüllülük ve tevazu anlamına gelen Robak adını alması, Napoléon'un yanında Dąbrowski lejyonlarında savaşmış ve ulusal bağımsızlık meselesine odaklanmış olması, bu uğurda aldığı yaralar ve Litvanya'da gösterdiği yer altı çalışmaları öyküde Jacek Sopllica'nın rolünü belirleyen en önemli unsurlardır.

Peder Robak uzun bir süre ayrı kalmasının ardından Napoléon'un isteğini yerine getirerek, halkı Fransız ve Polonya ordularının Moskova'ya gerçekleştirecekleri akını destekleyecek şekilde ayaklanmaya teşvik etmek üzere anayurduna geri dönmüştür. Peder Robak öncelikle *Dobrzyń* köyünde yaşayan soyluları, bu orduların Rusya'nın hâkimiyeti altındaki ülkelere girmeyi neden amaçladıkları konusunda ikna etmek üzere çalışmaya başlamıştır. Mümkün olduğunca çok sayıda kişiyi Napoléon'un Rus askerlerini Litvanya'dan kovacağına ikna etmeyi amaçlamıştır. Aslında Peder Robak hassas ve zor bir görev üstlenmiştir. Söz konusu dönemde Polonyalıların azımsanmayacak bir kısmı savaşta kendisinin yanında yer almanın bir takım başka tehlikeleri beraberinde getireceğini öne sürerek, Napoléon'u destekleme düşüncesinin karşısında yer almıştır. Ancak, Peder Robak siyasi misyonuna başlamadan ve ayaklanmaya teşvik görevini kabul etmeden önce Napoléon'un yanında pek çok cephede savaşmış olduğundan, Polonya'nın uluslararası platformdaki durumunu ve zayıf yanlarını öğrenme fırsatı bulmuştur. Bu nedenle Polonya halkının herhangi bir teşvik olmaksızın ayaklanmaya cesaret edemeyeceğinin bilincindedir. Bu düşünce doğrultusunda bu zor ve riskli görevi kabul etmiştir (Lementowicz 2006:33).

Pan Tadeusz’da halk ayaklanmasının tarihi, Napoléon’un Litvanya’ya girdiği tarihe denk getirilmiştir. Bundaki amaç, güçlerin birleşmesini sağlamak ve bu durumdan azami ölçüde faydalanmak olmuştur. Napoléon’un Litvanya’ya somut giriş tarihi tespit edilememiş olsa da, Fransa’nı akın hazırlıkları içinde olduğu konusunda bilgi edinilmiştir. Bu nedenle Peder Robak malikânedan malikâneye, handan hana gezerek, bu ulusal meseleler hakkında soyluları ve köylüleri bilinçlendirme işine koyulmuştur. *Pan Tadeusz*’un öyküsünde Peder Robak sakin ve mantıklı tavırlarıyla sofu görevini oldukça başarılı bir şekilde gerçekleştiren gizemli bir kişiliktir. Robak uysal bir keşişten çok, gerçek bir asker gibi davranmaktadır (Lementowicz 2006:33).

Robak’ın etkinlik gösterdiği *Dobrzyń* köyünün yoksul soyluları savaşa düşkünlükleri, kavgaya ve içki âlemine eğilimleri ile nam salmışlardır. Peder Robak ise soyluların bu enerjisini ulusal meselelerde faydalanmak üzere yönlendirmeyi amaçlamıştır. Siyasi misyona sahip bir keşiş olarak, Polonyalıları her şeyden önce yurdu düşmanlardan temizlemek gerektiğine ikna etmek ve onlara bu yolda nasıl davranmaları gerektiğini öğretmek istemiştir.

Öyküde Polonya soylularının ortak düşmana karşı birleşmesi ile gerçekleşen akın başarıyla sonuçlanmıştır. Polonyalıların ortak fayda doğrultusunda dayanışma içinde hareket etmeye yetenekli olduğu oldukça dramatik sahnelerin sonunda anlaşılmıştır. Aralarında görüş ayrılıkları bulunan, ilgi alanları birbirinden farklı olan Polonya soyluları anayurdun sağlığı ve mutluluğunu hedefleyen kutsal bir görev adına ortak bir noktada birleşmeyi başarmışlardır (Lementowicz 2006:34).

III. Polonya Soylu Yaşantısı ve Kültürü

Pan Tadeusz’un öyküsünün geçtiği Soplica adlı ufak Litvanya köyünde tutuk yaşantısı sürmekte olan Polonya halkı, bağımsızlığın yeniden elde edilmesi uğruna her türlü özveride bulunmaya hazırdır. Mickiewicz yapıtında Polonya soylularının yaşam tarzını eleştirmekle birlikte, özellikle geleneğe bağlılıkları ve anayurdu işgalden kurtarmak uğruna savaşa girmeye hazır olmaları bakımından erdemlerinin de altını çizmiştir.

Pan Tadeusz dönemin sosyo-kültürel yaşantısı, anayurt konusunda var olan düşünce biçimleri, komşular arasında çıkan sorunların çözüme ulaştırılma biçimi ve soylu gelenek ve göreneklerine ilişkin geniş bilgi vermektedir.

Pan Tadeusz’da soyluların siyaset ile oldukça yakından ilgili olduğu fark edilir. Polonya soyluları Litvanya’ya dönen askerlerden aldıkları bilgileri durmaksızın değerlendirmekte ve ayaklanmaya hazır bir şekilde yaşamaktadırlar. Düşmana karşı birleşme konusunda düşünce ayrılığı olduğunda, Peder Robak, türlü propaganda konuşmaları yapmak suretiyle *Dobrzyń* yaşayanlarını buna ikna etmeye çalışır. Robak gündelik yaşam koşullarının ağırlığından ötürü taşra soylularının zaman zaman yönlerini kaybetmelerini doğal karşılamış, onlara gerekli açıklamaları yapmak, tarihi anımsatmak,

bağımsızlık döneminde geçerli olan gelenekleri yaşatmak suretiyle ulusal bilinçlerini güçlendirme görevini üstlenmiştir.

Mickiewicz, *Pan Tadeusz*'a soylu yaşantısı ve kültürünü, Polonya soylularının geleneğe ve göreneğe olan saygısını özenle yerleştirmiştir. Yapıttan soyluların zaman geçirme biçimleri, avcılık geleneği, yemek düzeni, tüketilen yiyecek ve içecek adları ve içeriklerine ilişkin bilgi edinilebilmektedir.

Pan Tadeusz'da özellikle, çok sayıda katılımcının bulunduğu ziyafet şölenleri soyluların konukseverliğinin ölçütlerine ilişkin ipuçları vermektedir. Sopllica soylularının yemeklerini "Dört Yıllık Meclisten"⁴ sahnelerin temsil edildiği tabaklar üzerinde yedikleri görülür. Yargıç'ın evinin duvarındaki saat "Dąbrowski mazurkasını"⁵ çalmaktadır. Tarihsel sahnelerin resmedildiği tablolar ulusal aidiyetin benimsenmesi ve sürdürülmesine hizmet etmektedir. Flörtler, nişan törenleri gelenekler çerçevesinde belirlenmiş kurallar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Avlanma sırasında özen gösterilmesi gereken bazı davranış biçimleri ve tartışmaların silahla gerçekleştirilmesi alışkanlığı vardır. Silaha ustaca hâkim olmak ve onu şerefli bir biçimde kullanmak gerekmektedir. Ziyafet şölenlerinde anayurt meselelerinden, sanattan, nezaket kurallarından, kavga ve anlaşmazlıklardan söz edilir.

Pan Tadeusz'da 18. yy Polonya yaşantısına, bazen döneme ilişkin söylemelerin doğrudan dile getirilmesine bazen kahramanların görünüş ve davranışlarına yansıtılması yoluyla sıklıkla yer verilmiştir. Mickiewicz'in *Pan Tadeusz*'da 19. yy'nın başlarına denk gelen çocukluk ve gençlik yıllarının Litvanya yaşantısı ve kültürünü resmetmek istediği bir gerçektir. Ancak, öykünün temel unsurlarından biri olan Sopllica Malikânesi yaşayanları içinde eski kuşağa ait olanlar zihinlerinde halen 18. yy anılarını taşımaktadırlar. Doğal olarak, düşünsel yapıları ve gelenekleri bu yüzyılın gerçekleri doğrultusunda biçimlenmiştir. Nispeten yaşlı kuşağın temsilcisi olan kahramanlar anılarını canlandırmak suretiyle gençlik yıllarına dönmekten büyük keyif duyarlar. Bunun yanı sıra, yapıttın olay örgüsü de kaynağını 18. yy'da gerçekleşen olaylardan almıştır. Kısacası, 18. yy gerçekleri, eylemlerinin 1811-1812 yılları arasına yerleştirilmiş olduğu karakterlerin gözleriyle ortaya çıkarılmıştır (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978 :532).

Pan Tadeusz'un kahramanları üzerinde canlandırılmış olan tarihsel ve kültürel gelenek, III. Jan Sobieski dönemine kadar uzanmaktadır. Kahramanların Sobieski'ye duydukları tutku ve hayranlık kendilerine 18. yy'dan miras kalmış unsurlar arasındadır. Sobieski yönetiminin karanlık yanları nerdeyse tümüyle unutulmuş olup yalnızca Polonya ordusunun son parlak zaferleri anımsanmaktadır. *Pan Tadeusz*'un yaşlı kuşağa ait olan bu kahramanları Hotin ve Viyana seferlerinin kahramanı III. Jan Sobieski hükümdarlığını Polonya Cumhuriyetinin en güçlü dönemi olarak görüyor, anayurdun kurtuluşu için yeni bir Jan III'ün gelmesini bekliyorlardı. Aydınlanma çağı

⁴ 6 Ekim 1788 tarihinde Varşova'da Rus İmparatoriçesi Katarina II'nin onayı ile toplanmış genel meclis.

⁵ 1797 yılında bestelenmiş Polonya yurtseverlik şarkısı, 26 Şubat 1927 tarihinden itibaren Polonya Cumhuriyeti resmi devlet marşıdır.

düşüncesi tarafından güçlü bir şekilde benimsenmiş olan Saksonya döneminin anarşisi ve geri kalmışlığına karşı eleştirel tutum *Pan Tadeusz*’un bu kahramanları için tamamen yabancı duygulardır. Yapıtın Eski Polonya yaşantısının sadık hayranları olarak kurgulanmış kahramanları Gerwazy ve Subay’ın nezdinde sınırları somut olarak belirlenmemiş bir altın çağ bulunmaktadır. Polonya’nın güce ve mutluluğa sahip olduğu bu dönemde eski Leh beylerinin evlerinde verilen ünlü ziyafet şölenleri, söz konusu kahramanların zihninde yer etmiş geçmişe yönelik en canlı anılar arasında yer alır. Gerwazy, Horeszko Malikânesinin artık geçmişte kalmış olan “güzel yıllarını” anlatırken, aslında Saksonya devrinin gerçeklerini resmetmiştir (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978 :531-532).

Pan Tadeusz’da tüm ayrıntılarıyla resmedilmiş olan ziyafet şölenleri 18. y.y. Polonya ve Litvanya soylu yaşantısının temel unsurları arasında yer alırdı. Özenle hazırlanmış görkemli ve cömert sofralarda konuklarla bir arada olmak, sohbet ve eğlence eşliğinde yiyip içmek toplumsal yaşama renk katar, insanlar arası iletişimin canlı ve kalıcı olmasını sağlardı. Bu etkinlikler sırasında ülkedeki siyasi gelişmelerden, önemli olaylardan söz edilir, siyasi koalisyonlar oluşturulur, sağlıklı evlilik ve aile müesseselerinin kurulabilmesi için görüşmeler gerçekleştirilir ve toplumsal yaşamı düzenleyen benzeri konular ele alınırdı (Korpe 2015:67, Szczepanowicz).

Mickiewicz’in bu yapıtında üzerinde bol miktarda ve türde yiyecek ve içecek bulunması, söz konusu dönemde Leh sofralarının ortak özelliği olarak öne çıkarılmaktadır. Yiyeceklerin kalitesi ve lezzeti büyük ölçüde sofranın sahibinin ait olduğu toplumsal sınıfa bağlı olmuştur. Köylülerin, kentlilerin, seçkin soyluların, burjuvaların ve kraliyet ailesi mensuplarının mutfağı birbirinden farklılık gösterir. Saray mutfağı, öncelikle mensuplarının, ürünlerini kendi topraklarında yetiştiriyor olmalarından ötürü içerik bakımından çok daha zengindir. Horoz eti, kaz eti, kemiksiz kaz göğsü, karabuğdayla doldurulmuş domuz eti, fırınlanmış geyik eti, göl balığı ve kerevit, kraliyet sofrasının temel öğünleri arasında yer alır (Szczepanowicz).

1795 yılında Polonya’nın bağımsız bir devlet olarak Avrupa haritasından silinmesinin ardından, ziyafet ve şölen biçimindeki etkinlikler giderek daha da azalmıştır. Mickiewicz’in *Pan Tadeusz*’da Litvanya’nın ziyafet şölenlerine geniş ölçüde yer vermesinin nedeni de budur. Öyküde geçen yemek adlarının bir bölümü dönemin çağdaş Polonyalıları tarafından bilinmemektedir. Şairin yemek çeşitliliğine ve hazırlanışlarındaki detaylara verdiği önem iyi bir Polonya mutfağına ne derece büyük bir özlem duyduğunu düşündürmektedir.

Pan Tadeusz’un öyküsünün geçtiği Sopllica’da yemekler komşularla bir arada törensel bir atmosferde gerçekleşmektedir. Başkahraman Tadeusz’un uzun yıllar süren eğitimini tamamlamasının ardından Sopllica’ya döndüğü gün aldığı haberlerden biri de konuklar için özel bir akşam yemeği düzenleniyor olmasıdır. Gerwazy da geçmişte malikânede gerçekleşen ziyafetlere ilişkin anılarını özlemle aktarmıştır. Ormanda avlanma sonrası gerçekleşen geleneksel kahvaltılar ve mantar toplamanın ardından gelen öğle yemekle-

rine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Soplica'ya gerçekleşen akınlar sırasında ise ölçüsüzce yemek yenildiği ve büyük sarhoşluklara neden olacak biçimde alkollü içecekler tüketildiği görülmektedir. Subay, Tadeusz ile Zosia'nın nişan töreni hazırlıkları sırasında sözkonusu dönemde gündemde olan iki aşçılık kitabından yararlanmıştı. Bunlardan biri Stanisław Czerwiecki'nin 1628 yılında yayımlanan "Zebranie potraw" (Yemek Tarifleri), diğeri ise Wojciech Wielqdek tarafından Fransızca'dan çevrilerek 1800 yılında Vilnius'da yayımlanan "Kucharz doskonały" (Mükemmel Aşçı) adlı eserdir. Pan Tadeusz'da yer alan mutfak sahneleri Soplica'ya yapılan ziyaretlerle ilişkilidir. Kutsal Bakire Bayramı, üç çiftin nişan töreni ve General Kniaziewicz ve Dąbrowski'nin askerlerle teşrifinin gerçekleştiği gün özel ziyafet şölenleri verilmiştir (Szczepanowicz).

Ziyafetler genel olarak konukların salona alınışı ve örf ve adetlerin öngördüğü biçimde sofrada yerlerine yerleştirilmeleri ile başlamaktadır. Üç çiftin nişan törenleri ve General Kniaziewicz ve Dąbrowski'nin askerlerle teşrifi dolayısıyla verilmiş son ziyafet şöleni ise şükran doğası ve İncil'den bölümlerle başlamıştır.

*Kahya bir çırpıda komşu aşçıları topladı.
Beş kişiydiler, işlerin başında kendisi vardı.
Mutfak şefi olarak beyaz bir önlükle donanmıştı.
Kepini takıp kollarını dirseklerine dek sıvazladı.
Elinde bir sineksavar, aç gözlülükle lezzetlere dalan
Alçak bir böceği kovaladı.
Diğer eliyle kırık camlı gözlüklerini taktı.
Koynundan bir kitap çekip çıkardı ve açtı.
Kitabın adı "Mükemmel Aşçı" idi.
İçinde Polonya sofralarının bütün spesiyallerinin tarifi
bulunmaktaydı.
Teczyn kontu İtalyan topraklarında
Papa VIII. Urban'ı şaşkınlığa düşüren şu şenlikleri
Bu kitaba göre vermişti.
Ardından sevgili Karol Radziwill
Nieswiz'de Kral Stanislaw'ı kabul ettiğinde
Litvanya'da halk masallarında günümüze değin anılacak
Ünlü ziyafet şölenini
Yine bu kitaba göre vermişti.
Kahya'nın okuyup anlayıp bildirdiğini
Hünerli aşçılar anında yerine getirmekteydi.
İşler hararetli, masada elli adet bıçak tıkırdıyordu.
Şeytana benzeyen kara mutfak çıraqları ortaya çıktı.
Kâh odun taşıyor, kâh süt ya da şarap çömleklerini
Kazanlara, tencerelelere, tavalara döküyorlardı.
Duman bastı.
Ocağın yanı başında oturan iki çırak
Ateşi körüklemekteydi.*

*Kahya alevleri canlandırmak için
Eritilmiş yağın oduna dökülmesini buyurdu.
(Bu imtiyaz varlıklı evlere verilirdi)
Çıraklar ateşe kuru kazayağı tohumları serpti.
Berileri köşede devasa bir fırına muazzam sığır eti,
geyik eti, yaban domuzu ve geyik budu yerleştiriyordu.
Kümes yığınlarını topluyorlardı; tüy bulutları uçuşmaktaydı.
Keklikler, huş tavukları ve tavuklar yolunuyordu.
Ne var ki kana susamış Şahin Dobrzynski’nin
Akın sırasında kümese saldırmış olması nedeniyle
Çok fazla tavuk kalmamıştı.
Zosia’nın çiftliğine girdiğinde ilaç niyetine bir adet dahi bırakmaksızın
Hepsini imha etmişti.
Bir zamanlar kümes hayvanları ile meşhur Soplica köyü
Bir daha yeni tavuklar yetiştirmeyi başaramadı.
Dahası gerek evden, gerek kasaptan
Gerek dükkândan, gerek ormandan
Gerek komşudan, gerek dükkândan
İster uzaktan isterse yakından getiriliyor olsun
Her türlü etin yokluğu hissedilmekteydi
Eksik olan tek şeyin kuş sütü olduğu söylenirdi
Cömert bir adamın Soplica’da ziyafet şöleni vermek için
Gereksinim duyduğu iki şey birdi: Bolluk ve sanat.*

Bölüm XI [109-152]

*Kâhya bu olağanüstü menüyü nasıl hazırlamıştı?
Kâhya tariflerini burada sona erdirdi ve nezaketle işaret vermesiyle
Yemekleri taşıyan uşaklar çiftler halinde gelmeye başladı:
Kral borçu olarak adlandırılan Borç Çorbası ve
Kahya Bey’in gizemli bir anlam eşliğinde
İçine birkaç boncuk ve bir adet sikke atmış olduğu
Et suyuna pişirilmiş yalancı tavuk çorbası-Eski Polonya tavuk çorbası*

Bölüm XII [136-142]

Mickiewicz *Pan Tadeusz*’da bağımsızlığın yitirilmesinin ardından geri-
de kalmış, zihinlerden silinmiş geleneksel değerlerin varlığına dikkat çek-
mek için sofradaki yiyecek çeşitliliğine önem vermiştir. Yapıtta adı geçen
yemek adları döneminin okuyucusuna dahi yabancı gelmiştir. Yapıtta yiye-
cek ve içeceklerle ilgili çok sayıda sahne ve bölümün yer alması Mic-
kiewicz’in geleneksel mutfak kültürünün genişliğine işaret etmektedir.

Pan Tadeusz’da avlanma dönüşü gerçekleşen kahvaltılar ve Peder Ro-
bak tarafından yüzbaşı Płut ve Kaptan Ryków şerefine verilen uzun kahvaltı
olmak üzere iki kahvaltı türünün varlığı dikkat çekmektedir. Avlanma dö-
nüşü verilen kahvaltılarda erkeklerle bayanlara farklı menüler sunulduğu
görülmür. Bayanlar kahvaltıda yumurtalı ve peynirli geleneksel bira çorbası,
erkeler ise ev yapımı sosis, sebzeli ve baharatlı et yemekleri tüketirler. Kah-

valtıya sofranın vazgeçilmez unsuru olan kahveyle devam edilir (Szcze-panowicz).

Eski Polonya’da konukseverlik oldukça önemli bir kültürel unsur olduğundan ziyafet şölenlerinde konukların bol yiyecek ve içecek ikramı eşliğinde görkemli bir şekilde ağırklanmasına özen gösterilirdi. Ziyafetler genellikle toplumun üst tabakaları tarafından evin büyüklüğünü, soyluluğunu, sahip olunan sosyal statüyü, gücü, servetini ya da dindar bir yaşam tarzı sürdürülmekte olduğunu göstermek amacıyla verilirdi. Bu görkemli şölenler özellikle Saksonya Hanedanlığı döneminde oldukça yaygındı.

İşgal yıllarında ise yaşanan ekonomik ve toplumsal çöküşe bağlı olarak ziyafet geleneği bu özel anlamını yitirmiştir. Böylelikle, unutulmaya yüz tutmuş diğer kültürel olgularla birlikte ziyafet şölenlerini de canlandırmanın Polonya’yı bağımsızlığa kavuşturma yolunda bir adım olacağına ilişkin çağdaş bir inanç doğmuştur. Bir ulus olarak var olmanın, toprak sahibi olmayı gerektirmediği, geleneğin, göreneğin ve kültürel birikimin ardı ardına gelen kuşaklar tarafından yaşatılmasının yeniden bağımsız bir ulus devleti olma yolunu açacağı algısı oluşmaya başlamıştır.

Adam Mickiewicz ulus olmaya yönelik bu yeni düşünce sistemine dayanarak, Litvanya mutfağına giderek daha büyük bir tutku ve özlem duymuş, yurttaşlarına geleneksel Polonya mutfağı düzenine odaklanma çağrısında bulunmuştur. Yapıtında “Mükemmel Aşçı” adlı geleneksel Polonya - Litvanya yemek tariflerinin verildiği kitaptan övgüyle söz etmesinin nedeni budur. Romantik Polonya Şairlerinden Antony Edward Odyniec, Mickiewicz’in kütüphanesinde eski yıpranmış bir yemek kitabı bulunduğunu ve şairin bu kitabı yanından ayırmadığını söylemiştir. *Pan Tadeusz*’da yer alan mutfak sahnelerinin bu gizemli kitaptan alındığı düşünülmektedir. *Pan Tadeusz*’da eski gelenekleri koruyan sıradan öğünlerin yanısıra, büyük ziyafet şölenleri de takdim edilmiştir. Gelenek unsuru her iki yemek biçiminin temel taşı olarak ortaya çıkarılmıştır. Soplica köyünde ziyafet şölenlerinin her birinde konukların malikâneye törensel girişi ve masadaki yerini alma biçimi, sözkonusu geleneksellik unsurunun başlıca göstergeleri arasında yer almaktadır (Szczepanowicz).

Yapıtta özellikle ziyafetler sırasında eski Polonya geleneklerinin unutulmaya yüz tuttuğunu gösteren başka unsurlar da göze çarpmaktadır. Sözgelimi, akşam yemeklerinde kadınlar ve erkelerin sofrada yan yana oturdukları fark edilmektedir. Oysa eski Polonya geleneklerine göre, kadınlar ve erkekler masada yan yana değil, karşı karşıya oturmalıdır (Szczepanowicz).

Aşağıdaki dizeler kahvenin bu küçük Litvanya köyünde kahvaltılarının başlıca unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Yapıtta evin her köşesinde alınan kahve aromasının hoş kokusundan özlemle söz edilmektedir:

*“Polonya’daki bu kahve başka hiçbir ülkede yoktur:
Polonya’da saygın bir evde eski geleneklere göre,
Kahve yapmak için özel bir kadın bulunur”
Bölüm II [136-142]*

Eski Polonya geleneklerine göre, saygın bir aile evinde kahve pişirme görevi kadına aittir. Mickiewicz kömür karasında, kehribar saydamlığında, bal kıvamında olmasını, mis gibi aroma kokusu salmasını iyi bir kahvenin sahip olması gereken olmazsa olmaz özellikler olarak vurgulamıştır yapıtında. Eski Polonya’da bu nitelikte bir kahve pişirebilmek için şehirden en iyi kahve tohumları satın alınır, krema yerine koyun sütü kaymağı kullanılırdı. Kahvenin havaya yayılan kokusunun ardıç dumanı ile karışması sonucu ortaya çıkan koku eski Polonya soylu evlerine özlem duyulmasını sağlayan hoş unsurlardan bir diğeri olarak öne çıkarılmıştır. Kahve takımları ve kahvenin sunum biçimi de önem teşkil etmektedir. Polonya soylu mutfağında kahve çiçek desenleriyle donatılmış büyük tepsiler üzerinde, teneke ibrikler ve saksonya porseleninden sarı fincanlarda ikram edilmektedir (Szczepanowicz).

Çiftçilik *Pan Tadeusz*’da Soplica mutfağının temel unsuru olarak öne çıkmıştır. Köy halkı gıda maddelerinin pek çoğunu çiftlikten elde edilebilmektedir. Ancak, toprakta yetiştirilmesi mümkün olmayıp geleneksel Polonya mutfağına lezzet katan tuz, biber ve diğeri baharatlar dışarıdan satın alınmaktadır. Evin sebze bahçesinden, meyve bahçesinden, ahırdan ve kümesten sağlanan gıda maddeleri tüketilmektedir daima. Avdan gelen hayvanlar ise bu beslenme biçiminin tamamlayıcı unsurları olarak öne çıkmaktadır (Szczepanowicz).

Soplica’da kadınlar için hazırlanan yemekler için farklı bir düzenden faydalanılmaktadır. Öncelikle kemikleri çıkarılmak suretiyle ardıç ateşinde fümelenmiş çiğ yarım kaz eti, füme domuz jambon, hayvan dili gevreği kadınlara yönelik hazırlanan yemekler arasında yer almaktadır. Kuşkusuz bütün bu yemekler ev usulünde pişirilmektedir. Litvanya malikânelerinin mutfaklarında bulunan ocakların, etlerin ardıç ateşinde işlenmesinde kullanılan özel bir oyuğu vardır. Yemekler ince dilimler halinde servis edilmekte ve yalnızca damak zevkine değil, göz zevkine de önem verilmektedir (Szczepanowicz).

“Erkekler için ise yağlı kaz etinden sucuk, füme domuz jambonu ve hayvan dili gevreği

Her biri oldukça lezzetli, her biri ev usulüyle

Ardıç ateşinde işlenmiş” Bölüm II [520]

Yapıtta kahvaltının sonunda konuklara mutlaka rulo sığır eti ikram edildiği görülmektedir. Sığı eti dövülmüş, sarılmış ya da içi doldurulmuş biçimde hazırlanırdı. Doldurma işleminde genellikle soğan, pastırma, salatalık turşusu, turp ya da mantar kullanılmaktadır. Sığır eti kendi sosu içinde ya da soğan ve mantar sosu eşliğinde kıyma olarak da sunulmaktadır (Szczepanowicz).

Yapıtta kültürel algı sınırları ustaca belirlenmiş muhafazakâr soyluların özgün gündelik yaşam tarzları, görenekleri, kutlama biçimleri ve tüm bunlara yükledikleri anlam ve değer açıkça Sarmat zihniyeti doğrultusunda biçimlendirmiştir. Yargıcı’nın, soylu nezaketine sahip olmak uğruna valilik

sarayında on yıl süreli hizmetin mevcut devlet okullarında gençlere uygulanan kitap ilminden çok daha değerli olduğuna ilişkin düşüncesi bu bakımdan dikkate değerdir (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978:532).

Polonya Aydınlanma Dönemi edebiyatının dar görüşlü olarak nitelendirildiği eski Sarmat kültürüne karşı tutumu *Pan Tadeusz*'da geçerliliğini yitirmiş, yaşamı eski gelenek ve görenekler doğrultusunda biçimlendirmenin doğru ve uygun olacağı iletisi verilmiştir. Polonya romantik edebiyatında nihai bir otoritenin vurgulandığı ve mantıklı din adamlarının yer aldığı öğretici öyküler yaygınlaşmaya başlamıştır. Romantik yazarlar yüzyılın ilk yarısına hâkim olan zihniyetten oldukça farklı olarak soylu okuyucularının bilinçlerinde oluşmuş bu yeni düşünce sistemine odaklanmışlardır. Dahası bu dönemde geleneksellik olgusu daha da güçlenmiştir. Stanisław August'un hükümdarlığının ilerleyen dönemlerinin, özellikle de "Dört Yıllık Meclis" ve başkaldırma döneminin dar görüşlü soyluları yeterince güçlü bir yurttaşlık bilinci geliştirmiş olmalarının yanı sıra, toplumsal muhafazakârlık ve kültürel gelenekçiliğin temel unsurları konumunu almışlardır. (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978:532-533).

Pan Tadeusz'da, genç kuşak kahramanlar Gerwazy ve Subay dışında, daha eski kuşağa, 18.y.y. kuşağına ait olan kahramanlardan Yargıç ve Teşrifatçı da yukarıda sözü edilen anlamdaki gelenekçiliğin temsilcileri arasında yer almaktadır.

Eski soylu geleneklerini evinde kullandığı eşyalar aracılığıyla da muhafaza etme çabasında olan Yargıç ancak gelenek ve göreneklerini yaşatan aile ve ulusların bağımsız ve mutlu bir şekilde yaşayabileceğini, bu değerlerini yitirenlerin ise yok olmaya mahkûm olduğuna inanmaktadır. Geleneksel düzene değer veriyor olsa da, deformasyona sempati duyduğu zamanlar da olmaktadır Yargıç'ın. Sözelimi, Büyük Polmonya Beyi August Kazimierz *Sutkowski*'nin önerisiyle Diyet Meclisi'nin yabancı sınırlarda avlanmayı yasaklayan bir anayasa kabul etmiş olması karşısında, "*Tanrıya şükür ki, eski gelenekler Litvanya'da*" sözleriyle avlanmada sınırsız özgürlükten yana olduğunu belirtmiştir. Nitekim eski alışkanlıklara aykırı olan avlanma yasağının yaşama girmesi çok kolay olmamıştır.

Başkahraman Tadeusz'un Vilnius'dan çocukluğunun geçtiği Soplica köyüne döndüğü gün eve girişini gösteren sahne, Mickiewicz'in nezdinde yurtseverlik olgusunun gelenek ve göreneklere bağlılıkla özdeşleştiğini vurgulaması bakımından önemlidir:

*Koşarak içeri girer
Sevgiyle ve özlem dolu gözlerle
Geçmişteki dostları olan çok eski duvarları izler
Bebekliğinden beri ona mutluluk veren
Aynı eşyaları, aynı döşemeleri görür
Ne var ki şimdi boyutları küçülmüş
Güzellikleri ise azalmıştır gözünde
Aynı portreler duvarda asılı idi
İşte burada Kosciuszko, üzerinde Krakow parkası*

*Cennete çevrilmiş bakışları
İki eliyle birden tuttuğu kılıcıyla
İşte bu şekilde, mihrabın basamaklarında
Polonya’dan üç güçlü adamı bu kılıçla kovacağına
Ya da kendisini onun üzerine atacağına dair
Yemin etmişti.
Ötede Leh tören giysisi içinde
Keskin ucu göğsüne dönük bir bıçak elinde
Rejtan oturmaktaydı, yitirilmiş bağımsızlığın ardından acılı
Onun önünde ise Phaedo ve Cato’nun yaşamı durmaktaydı
Biraz ötede Jasinski, adil ve melankolik genç,
Ve onun sadık yoldaşı Korsak,
Prag siperlerindeki Moskovalı yığınlar üzerinde
Düşmanlarını devirmiş, yan yana duruyorlardı
Prag ise zaten yanmaktaydı
Bölüm I [51-68]*

Yargıç ve Teşrifatçı’nın gelenekçi yaklaşımı eserde yabancı uluslardan alınmış yeni tutum ve davranışları eleştirmek biçiminde de ortaya çıkmıştır. Polonya toplumsal yaşamına yabancı toplumlardan sızmış bu davranışlar “kötü” alışkanlıklar olarak nitelendirilmiştir. Sözgelimi, muhafazakâr bir soylu olan Yargıç, Marszałkowicz⁶’i giysileri ve davranışları ile Fransız modasını yansıtmaması bakımından yalnızca kınamakla kalmamış, şeytanın özelliklerini bu kişinin karakteri ile örtüştürmüştür. Bunun yanı sıra, Yargıç, Marszałkowicz’in tutum ve davranışlarıyla aristokrat görkemini yansıtamıyor olmasından duyduğu mahcubiyeti dile getirmiştir.

Teşrifatçı yalnızca giysileri ve tavırları ile yabancı modasını taklit ediyor olmasından ötürü değil, Polonyalı gençlerin, atalarının inanç, kanun ve geleneklerini ezip geçecek biçimde yabancılaştırılmasını hedef alan reforma duyduğu sempati nedeniyle de Marszałkowicz’e kızgınlık duymaktadır.

Aşağıdaki dizeler Soplica köyünde toplumsal düzenin sağlanmasında etkili, yazılı olmayan kurallara ilişkin bilgi vermektedir:

*Bütün topluluk az önce ormandan dönmüştü
Neşeli, ancak nizam içinde
Öğretmenleri eşliğinde küçük çocuklar önde idi
Ardından Teşrifatçının eşiyle birlikte Yargıç geliyordu
Yanlarında Teşrifatçı Bey’i ailesi çevrelemişti
Genç kızlar yanlarında delikanlılar ile birlikte
Daha yaşlıca bayanların hemen arkasında bulunuyordu
Genç kızlar delikanlıların yarım adım önünde yürüyordu
(Nezakat kuralları böyle gerektiriyordu), ve orada hiç kimse nizam ko-
nusunu tartışmıyordu
Hiç kimse erkekleri ve bayanları yerlerine yerleştirmiyordu*

⁶ Maksymilian z Brzezia Marszałkowicz. 1806-1878 yılları arasında yaşamış Polonyalı ekonomi ve siyaset aktivist, kitap ve sanat eseri koleksiyoncusu, gazeteci ve yazar.

*Ancak her biri bilinçsiz olarak nizamı korumaya özen gösteriyordu
Çünkü Yargıç evinde eski gelenekleri muhafaza ederdi
Ve asla yaş, doğum, zekâ ya da resmi statünün gerektirdiği saygının
İhmal edilmesine izin vermezdi*

Bölüm I [201-221]

Stanisław Pigoń, *Pan Tadeusz* karakterlerinden Kontes (Jacek Soplica'nın annesi), Telimena ve Kont'u, kaynağını önemli ölçüde 18.yy. edebiyatından alan, ilerici görüşün karikatüristik temsilcileri olarak tanımlamıştır. Pigoń, Mickiewicz'in kahramanlarından özellikle Telimena'nın karakterini çizerken kullandığı temel motif ve renkleri yaşamdan değil, edebiyattan aldığını ileri sürmüştür. "*Çağdaş Hanımefendi*" 18. ve 19. y.y. edebiyatının en popüler motifleri arasında bulunur. Bu bağlamda, Telimena, söz konusu dönem Polonya edebiyatının geleneksel nitelikte bir kahramanıdır. Telimena davranışlarındaki gerçekçilik ve ifadelerindeki alaycı ton ile Polonya edebiyatının aydınlanma dönemi ve daha sonraki dönemlerinin kahramanlarını andırmaktadır (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978:535).

Pan Tadeusz'ün, düşünsel yapıları Polonya'nın 18.y.y. sosyo-kültürel gerçekleri doğrultusunda biçimlenmiş olan kahramanlarından Jacek Soplica ve diğerleri tipik Sarmat yaklaşımıyla yabancılaşmaya, özellikle de yabancı gelenek ve göreneklerin benimsenmesine karşı durmuşlardır. Mickiewicz yapıtta yabancılaşma olgusuna karşı duran kahramanların konuya ilişkin düşünsel farklılıklarının da özellikle altını çizmiştir. Sözgelimi, Teşrifatçı ve Yargıç'ın algısında yabancılaşma kavramının daha çok Fransızlaşma ile örtüştüğü görülmektedir. Kahramanlardan yaşça daha büyük olan, ancak toplumsal konum bakımından daha düşük bir seviyede bulunan Maciek ve Gerwazy ise yabancılaşmayı daha çok Alman geleneklerini benimseme ile bağdaştırmaktadır. Köylüler, kontesin "*karyjkulka*"sının Alman binek arabası olduğunu iddia etmiştir. Düşünce ve inanç sistemi Saksonya Hanedanlığı dönemi kültürü doğrultusunda biçimlenmiş mütevazı bir ailenin temsilcisi olan Kitowicz, Polonya giysileri dışındaki giysilerin tümünü "*Alman giysisi*" olarak adlandırmıştır. Bunun yanı sıra, Kitowicz, August III hanedanlığı döneminde Polonya'da biri Polonyalı diğeri Alman olmak üzere iki ulusun yaşamakta olduğunu öne sürmüştür. Maciek, ise "riflemen", "sapper" gibi Fransızca kökenli askeri terimlerin Almanca olduklarını öne sürmüştür. Maciek, Varşova Düklüğü'nden söz ederken, "*Burada Polonyalı'dan çok Alman varmış*" ifadesini kullanmıştır. Ancak, Pigoń "fizylier" (*silahlı asker*) teriminin Polonya ordusunda Stanisław August döneminde de kullanılmakta olduğunu belirterek, Maciek'in sözcüğün Almanca kökenli olduğuna ilişkin tezini çürütmüştür (Z Stefanowska, J. Tazbir:532).

Gerwazy ise, köylülerin toprak köleliğinden azat edilmesinin Fransızlardan değil, Almanlardan çıkmış bir fikir olduğunu ileri sürmüştür. Kniaziewicz "*Bırakın şu Alman domuzlarını*" diye haykırmıştır. Subay ise "*Polonya'yı Almanlaştırmak Polonya'yı yok etmektir*" ifadesini kullanmıştır. Mickiewicz Sarmat kültürünü özümsemiş Polonyalı yurttaşlarının düşünce biçimini iyi bilmekteydi. Bu nedenle, Sarmat zihniyetini taşıyan soydaşları-

nın yabancılaşma olgusuna karşı besledikleri nahos duygularının beylerine duydukları saygının önüne geçmeyeceğinin bilincindeydi. Sözelimi, Kont’un Alman stilini benimsemiş olması, Gerwazy’yi rahatsız etmiyordu. Subay ise Czartoryski’lerin yabancı hayranlığını kınıyor, bir ata geleneği olan avcılıktan hoşlanmamalarından rahatsızlık duyuyordu. Adam Kazimierz, Czartoryski’nin kitapları ve kadınlarla tensel ilişkileri avcılığa tercih ediyor olmasını öfkeyle dile getirmiş olsa da, Alman Prensi Nassau tarafından kendisine gösterilen itibar ile övünmekte hiçbir sakınca görmüyordu (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978:536).

Pan Tadeusz’da temsil edilen Polonya toplumsal yapısının içeriğinde, 18.y.y.kültürüne ilişkin pek çok unsur bulunur. Söz konusu unsurlar, çağdaş yaşamda uygulamadan tümüyle kalkmış ya da önemli ölçüde biçim değiştirmiş olsalar da, yaşça büyük kahramanların belleklerinde yerlerini korumaktadır. 18.y.y. Polonya’ında soylu sözcüğünün üç anlamı vardı. Sözcüğün ilk anlamı, imtiyaz sahibi olmayan kentliler, köylüler ve Yahudiler dışında kalan soyluların tümünü karşılıyordu. Bu sözcük, ikinci anlamıyla, kodaman olarak da adlandırılan beyleri, yani Polonya Krallığı ve Litvanya Grandüklüğü’nün senato üyesi ya da ruhani lideri olma şerefine nail olmuş yüksek düzeydeki devlet memurlarını dışarıda bırakıyordu. Sözcüğün üçüncü anlamı ise ne toprak sahibi ne de belediye memuru olan bunlardan çok daha aşağıda bir toplumsal sınıf için kullanılıyordu. Mickiewicz’in soylu tarihini içeren bu yapıtında “soylu” kavramının her üç anlamına da yer verilmiştir (Z Stefanowska, J. Tazbir 1978:535-536-537).

Yapıt iyimser bakış açılarıyla sona ermiştir. Polonya birlikleri Napoleon’un yanında Rusya’ya doğru yol almaktadır. Tadeusz ve Zosia’nın aşkı mutlu sona ulaşmıştır. Olumlu yönde, ancak, kökten bir dönüşüme uğrayan yurtsever Jacek Soplica’nın yeniden soylu kimliğine bürünmesi sağlanmıştır. Soplica malikânesinin yeni sahibi Tadeusz köylülerin toprak mülkiyeti hakkı alması konusunda karar almıştır. Bu yepyeni psikolojik alan, bir çöküş döneminden geçiliyor olmasına karşın, ulusal dayanışmanın gerçekleşmesi, doğru siyasi bilince varılması ve bağımsızlığa kavuşulması yolunda gereken tüm etkinliklere katılımın sağlanması halinde, ülkenin önünde aydınlık ve güvenli bir gelecek olduğuna ilişkin umut yaratmıştır.

Mickiewicz *Pan Tadeusz*’da Polonya soylu yaşantısını tüm çıplaklığıyla hiçbir mükemmelleştirme kaygısı taşımaksızın yansıtmıştır. Litvanya doğasının, insanların, insan ilişkilerinin, geleneklerinin, kültürünün ve düşünce tarzının olağanüstü güzelliğini vurgulamıştır. Ancak, Polonya halkının kusurlarını kapama gereği de duymamıştır. Yapıtında Polonya’yı yaşayan bir varlık olarak ele almış, gözlemlerini yansız ve türlü açılardan aktarma yolunu benimsemiştir. Ülke topraklarının artık devlet koruması altında olmadığı düşüncesiyle yurduna ve kültürüne yabancılaşmış olan Polonya ulusuna şiirsel bir terapi yöntemiyle umut, güven ve güç aşlamak istemiştir.

KAYNAKLAR

- AKAN, Kerem, *Czeslaw Milosz'un Polonya Edebiyat Tarihi Üzerine Bir İnceleme*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996
- KÖRPE, Seyyal, *Leh Edebiyatında Romantizmden Realizme Geçiş "Adam Mickiewicz'in Pan Tadeusz Adlı Yapıtı"* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2005
- KÖRPE, Seyyal, *Litvanya Diyarından Romantik Bir Köy Efsanesi*, İstanbul'da Vefat Eden Polonyalı Milli Şairimiz Adam Mickiewicz 1798-1855 "Türk Dostları Arasında Ölmek" Polonya Başkonsolosluğu Yayını, İstanbul, 2015
- KRAJSKI, Stanislaw, *"Pan Tadeusz" na nowo odczytany*, Agencja SGK, Varşova, 1999
- LEMENTOWICZ, Urszula, *Pan Tadeusz Adama Mickiewicza*, Wydawnictwo Biblios, Varşova, 2006
- MICKIEWICZ, Adam, *Pan Tadeusz*, Oficyna Wydawnicza "Promocja", Wstęp Janusz Uhma, Wrocław, 2001
- RATAJCZAK, Wieslaw, *Literatura Polska XIX. Wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 2008
- SAWRYMOWICZ, Eugenisz- MALKOWSKI, Stanislaw-LIBERA, Zdzislaw, *Romantyzm*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Varşova, 1978
- WITKOWSKA, Alina - PRZYBYLSKI, Ryszard, *Romantyzm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Varşova, 2003
- YÜCE, Neşe, *Polonya Edebiyatında Aydınlanma, Romantizm, Realizm*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

İnternet kaynakları

- STEFANOWSKA, Z.- TAZBIR,J., *Osiemnastowieczne realia Pana Tadeusza*, Pierwodruk: *Dzieło literackie jako źródło historyczne*, red. Z Stefanowska, J. Tazbir „Czytelnik”, Warszawa 1978 http://www.stentor.pl/files/produkty/pliki/167_fragment.pdf Erişim tarihi: 11.11.2014
- SZCZEPANOWICZ, Barbara, *Staropolska Kuchnia, Gastronomiczna Uczta w Soplicowie*, <http://basia.tomp.pl/index.php/inna-tworczosc/24-staro-polska-kuchnia-gastronomiczna-uczta-w-soplicowie>) Erişim tarihi: 10.10.2014